

Lagrådsremiss

Straffet för mord

Regeringen överlämnar denna remiss till Lagrådet.

Stockholm den 25 april 2019

Morgan Johansson

Eva Marie Hellstrand
(Justitiedepartementet)

Lagrådsremissens huvudsakliga innehåll

Regeringen föreslår att straffet för mord skärps. Förslaget innebär att det i straffbestämmelsen om mord anges att det som skäl för livstids fängelse särskilt ska beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. Syftet med lagändringen är att livstidsstraffet ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare.

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 2020.

Innehållsförteckning

1	Beslut	3
2	Förslag till lag om ändring i brottsbalken	4
3	Ärendet och dess beredning	5
4	Nuvarande ordning och allmänna utgångspunkter	5
4.1	Allmänt om påföljdsbestämning	5
4.2	Uppsåtligt dödande.....	7
4.3	Närmare om straffet för mord	8
4.4	Livstidsstraffet.....	13
4.5	Allmänna utgångspunkter.....	15
5	Straffbestämmelsen om mord	17
6	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.....	30
7	Konsekvenser	30
8	Författningskommentar.....	32
Bilaga 1	Sammanfattning av departementspromemorian Livstidsstraff för mord (Ds 2017:38)	35
Bilaga 2	Promemorians lagförslag.....	36
Bilaga 3	Förteckning över remissinstanserna	37

1 Beslut

Regeringen har beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

2 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §¹

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, *om omständigheterna är försvårade*, på livstid.

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. *Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2020.

¹ Senaste lydelse 2014:274.

3 Ärendet och dess beredning

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 2014 ändrades straffbestämmelsen om mord (prop. 2013/14:194 Skärpt straff för mord). Syftet var att skärpa straffet för brottet genom att livstids fängelse skulle kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare. Lagtekniskt innebar ändringen att det i straffskalan för mord lades till att straffet är fängelse på livstid ”om omständigheterna är försvårande”. I en dom den 3 februari 2016 prövade Högsta domstolen straffet för mord (NJA 2016 s. 3). Högsta domstolens slutsats var att 2014 års omformulering av lagtexten inte förändrade det rättsläge som rådde närmast dessförinnan.

Mot denna bakgrund beslutade chefen för Justitiedepartementet den 28 oktober 2016 att en utredare skulle biträda departementet med att utreda utformningen av straffbestämmelsen om mord. Utredaren överlämnade den 31 augusti 2017 departementspromemorian Livstidsstraff för mord (Ds 2017:38). En sammanfattning av promemorian och dess lagförslag finns i *bilaga 1* respektive *bilaga 2*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 3*. En sammanställning av remissyttrandena finns tillgänglig i Justitiedepartementet (dnr Ju2017/06954/L5).

Riksdagen har tillkännagett att det är viktigt att regeringen, efter sedvanlig beredning, skyndsamt återkommer till riksdagen med ett nytt lagförslag som uppfyller och säkerställer att riksdagens vilja – att mord i betydligt större utsträckning bör leda till fängelse på livstid och vara normalstraffet i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i en majoritet av fallen – får ett tydligare genomslag i rättstillämpningen (bet. 2016/17:JuU16 punkt 3, rskr. 2016/17:211). Frågan behandlas i avsnitt 5.

4 Nuvarande ordning och allmänna utgångspunkter

4.1 Allmänt om påföljdsbestämning

Brottsbalkens regler om påföljdsbestämning bygger på principerna om proportionalitet, ekvivalens och förutsebarhet. Med proportionalitet avses att straffet ska vara proportionellt i förhållande till det begångna brottets allvar och att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare. Ekvivalens innebär att lika svåra brott ska ges lika stränga straff. Också andra faktorer är av betydelse för påföljdsbestämningen, såsom om det är fråga om återfall i brott.

Utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig eller klandervärd den begångna brottsligheten är. Straff ska alltså, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom

ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket brottsbalken). Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person (29 kap. 1 § andra stycket brottsbalken).

Vid bedömningen av straffvärdet ska hänsyn även tas till försvårande omständigheter. Det ska enligt 29 kap. 2 § brottsbalken särskilt beaktas bl.a. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet; om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig; om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning; om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering; om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck eller annan liknande omständighet; om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. De omständigheter som anges i paragrafen är alla hänförliga till det konkreta brottet. Uppräkningen är exemplifierande och det kan alltså komma i fråga att beakta även andra försvårande omständigheter än de som anges. Att omständigheter som talar i skärpande riktning i allmänhet ska beaktas följer redan av 29 kap. 1 § brottsbalken. De försvårande omständigheterna ska beaktas vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp. Härmed avses främst vad som framgår direkt av straffbestämmelserna men även exempelvis av förarbeten och rättspraxis (se prop. 1987/88:120 om ändring i brottsbalken m.m. [straffmätning och påföljdsval m.m.] s. 82).

Hänsyn ska också tas till förmildrande omständigheter. Vid bedömningen av straffvärdet ska det enligt 29 kap. 3 § första stycket brottsbalken särskilt beaktas om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende; om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande; om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga; om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla; om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap. brottsbalken. Strafflindringsgrunderna är avsedda att tillämpas vid sidan om vad som är föreskrivet för vissa fall. Liksom när det gäller försvårande omständigheter är uppräknningen exemplifierande. Enligt förarbetena kan det i större utsträckning än när det gäller de försvårande omständigheterna finnas anledning att beakta andra faktorer än de som uttryckligen anges i bestämmelsen (se samma prop. s. 85).

Återfall i brott kan i viss utsträckning medföra ett högre straff än vad straffvärdet motsvarar (29 kap. 4 § brottsbalken). Återfall beaktas i första hand vid valet av påföljd, i andra hand genom förverkande av villkorligt

medgiven frihet och sist vid straffmätningen. Omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller dennes handlande efter brottet – s.k. billighetshänsyn – kan i stället medföra strafflindring (29 kap. 5 § brottsbalken).

4.2 Uppsåtligt dödande

Enligt 3 kap. 1 § brottsbalken döms den som uppsåtligen berövar annan livet för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid. Om brottet med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller annars är att anse som mindre grovt, döms för *dråp* till fängelse i lägst sex och högst tio år (3 kap. 2 § brottsbalken). Om en kvinna dödar sitt barn vid födseln eller annars under tid då hon på grund av nedkomsten befinner sig i upprivet sinnestillstånd eller i svårt trångmål, döms för *barnadråp* till fängelse i högst sex år (3 kap. 3 § brottsbalken). När det i det följande talas om dråp bortses från möjligheten att bedöma en gärning som barnadråp.

Före brottsbalkens tillkomst skildes mellan att döda någon med berått mod och av hastigt mod. Dödande med berått mod rubricerades som mord medan dödande av hastigt mod rubricerades som dråp. I nuvarande lagstiftning har den brottsliga gärningen, att beröva annan livet, i stället graderats efter brottets svårhet.

I Straffrättskommitténs betänkande med förslag till brottsbalk (SOU 1953:14) föreslogs att uppsåtligt dödande skulle betecknas som mord om brottet med hänsyn till samtliga omständigheter framstod som grovt och annars som dråp. Omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen av om brottet var grovt var enligt lagtexten om gärningsmannen genom dödandet ville främja annat brott eller om gärningen ådagalade synnerlig förslagenhet eller grymhet. Kommittén föreslog att straffskalan för mord skulle vara fängelse på livstid eller i tio år och framhöll att straffet i regel borde vara livstids fängelse (se samma betänkande s. 123). Straffskalan för dråp föreslogs vara fängelse i lägst sex och högst tio år eller på livstid.

I propositionen med förslag till brottsbalk (prop. 1962:10) gjordes en annan bedömning. Departementschefen anförde att uppsåtligt dödande är ett så allvarligt brott att bestämmelsen om den svåraste graden, mord, borde tas upp som huvudstadgande och att dråp borde anses föreligga när brottet bedömdes som mindre grovt. Med denna konstruktion ansågs det inte påkallat att i lagtexten ange exempel på omständigheter som borde leda till att brottet hänfördes till den grövre formen, dvs. mord. Vidare gjordes bedömningen att den föreslagna gränsdragningen mellan mord och dråp, där mord fick utgöra huvudstadgandet, innebar att det inte fanns anledning att låta livstids fängelse ingå i straffskalan för dråp. I fråga om mord uttalades endast att påföljden i överensstämmelse med kommitténs förslag borde sättas till fängelse i tio år eller på livstid, dvs. i motsatt ordning i förhållande till förslaget (se samma prop. B s. 75).

Det finns även andra brott än de i 3 kap. brottsbalken som innefattar uppsåtligt dödande. Enligt lagen (2014:406) om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser döms för *folkmord* (1 §) och

brott mot mänskligheten (2 §) till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. För *krigsförbrytelse* (4 § avser bl.a. uppsåtligt dödande) är straffet fängelse i högst sex år. Är en krigsförbrytelse att anse som grov döms för *grov krigsförbrytelse* (11 §) till fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas bl.a. om gärningen förorsakat död. Enligt lagen (2003:148) om straff för terroristbrott är straffskalan för *terroristbrott* (2 § jämförd med 3 §) som huvudregel fängelse på viss tid, lägst fyra och högst 18 år, eller på livstid. Begås brottet genom mord eller dråp är minimistraffet dock detsamma som för dessa brott enligt brottsbalken, dvs. fängelse i lägst tio år respektive lägst sex år (2 § fjärde stycket).

För försök till, anstiftan av eller medhjälp till de brott som har livstids fängelse i straffskalan kan också fängelse på livstid dömas ut.

4.3 Närmare om straffet för mord

2009 års lagändring

Den 1 juli 2009 ändrades straffskalan för mord. Den hade då sett likadan ut sedan brottsbalken trädde i kraft 1965. Straffskalan före ändringen innebar att domstolen endast hade två alternativ när den skulle mäta ut ett fängelsestraff för mord, nämligen ett tidsbestämt straff på tio år eller ett livstidsstraff. Eftersom livstidsstraffen sedan mitten av 1990-talet vanligen tidsbestämdes till 18 år och uppåt var det stor skillnad i verkställighetstid för den som dömdes för mord till fängelse på livstid och den som dömdes för detta brott till fängelse i tio år. Till detta kom att Högsta domstolen i avgörandet NJA 2007 s. 194 (se vidare nedan) uttalade att livstidsstraffet borde förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Därmed fanns det för mord som inte hörde till dessa allvarligaste fall endast ett alternativ, nämligen fängelse i tio år.

Reformen 2009 innebar att straffskalan för mord ändrades till fängelse på viss tid, lägst tio och högst 18 år, eller på livstid. Genom ändringen avsågs att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning för mord och en höjd straffnivå för de fall som inte föranleder fängelse på livstid. Som skäl för att skapa större utrymme för en mer nyanserad straffmätning anfördes bl.a. att den tidigare utformningen av straffskalan innebar att proportionalitetsprincipen inte kunde ges ett tillräckligt genomslag och att omständigheter i fråga om brottets allvar kunde påverka straffvärdet i skärpande riktning först om de medförde att domstolen ansåg att straffet borde bestämmas till fängelse på livstid. Detta innebar att om domstolen fann att sådana omständigheter visserligen förelegat i det enskilda fallet, men brottet ändå inte var att hänföra till de allvarligaste fallen av mord, hade domstolen inte något annat alternativ än att döma till tio års fängelse. På motsvarande sätt var möjligheterna att ta hänsyn till omständigheter som talade i mildrande riktning begränsade. Omständigheterna fick i dessa fall alltså inte något genomslag i straffmätningen. Enligt regeringens mening var detta inte tillfredsställande, eftersom de situationer som ska bedömas kan skifta mycket och motivera straff som mäts ut på ett mer nyanserat sätt. När det

gällde avsikten att höja straffnivån för det tidsbestämda straffet ställde sig regeringen bakom vad Straffnivåutredningen hade anfört i det betänkande som låg till grund för lagändringen (SOU 2007:90 Straffskalan för mord) om att acceptansen för våld i samhället minskat och att det därför fanns ett större behov än tidigare av att kunna markera en strängare syn på våldsbrott, inklusive mord. I motiven angavs att fängelse på livstid borde förbehållas de allvarligaste fallen, t.ex. när domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet. (Se prop. 2008/09:118 Straffet för mord m.m. s. 25, 26 och 43.)

2014 års lagändring

Bestämmelsen om mord ändrades på nytt den 1 juli 2014. Som utgångspunkt för lagändringen angavs att synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet blivit strängare och att detta inte tillräckligt återspeglades i de lagstiftningsåtgärder som genomförts eller i domstolarnas praxis avseende mord. Det konstaterades bl.a. att livstidsstraffet kommit att användas i en mycket begränsad utsträckning; sedan ändringen av straffskalan 2009 uppgick andelen till mindre än tio procent av alla fängelsedömda för mord. Bedömningen gjordes därför att straffet borde skärpas ytterligare genom att brottet i betydligt större utsträckning borde leda till livstids fängelse. (Se prop. 2013/14:194 s. 13–18.)

I förarbetena konstaterades, med hänvisning till rättsfallet NJA 2013 s. 376 (se vidare nedan), att utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för ett mord som varken inrymmer förmildrande eller försvårande omständigheter var fängelse i 14 år. Vidare angavs att det av praxis följde att tidsbestämda straff däröver tillämpades i de fall omständigheterna sammantagna är försvårande och att det var för dessa fall av uppsåtligt dödande som det fanns skäl att i stället välja livstids fängelse. Förhållanden som tidigare i princip endast beaktats i skärpande riktning vid straffmätningen av det tidsbestämda straffet borde alltså i stället tala för ett livstidsstraff. Det konstaterades att dessa fall, tillsammans med livstidsfallen, dvs. exempelvis när det varit fråga om flerfaldig brottslighet eller återfall, statistiskt sett skulle motsvara majoriteten av alla fängelsedömda för mord. (Se samma prop. s. 20.)

I lagstiftningsärendet behandlades olika alternativ till lagteknisk lösning, bl.a. en ändrad ordningsföljd i den befintliga straffskalan och en gradindelning av brottet (se Ds 2013:55 Skärpt straff för mord s. 80–87 och samma prop. s. 20–22). Den lösning som valdes innebar att det i straffskalan för mord lades till att straffet är fängelse på livstid ”om omständigheterna är försvårande”. Tillägget ska ses mot bakgrund av att livstids fängelse, enligt förarbetena till lagändringen 2009, skulle förbehållas de allvarligaste fallen och att det av NJA 2013 s. 376 framgick att detta straff skulle tillämpas då omständigheterna var synnerligen försvårande. Avsikten med 2014 års lagändring var att fängelse på livstid skulle användas redan om omständigheterna var försvårande.

Det uttalades i förarbetena att en ökad tillämpning av livstidsstraffet för gärningar som tidigare lett till ett tidsbestämt straff i den övre delen av straffskalan (15–18 år) innebär att även tillämpningen av den nedre delen av straffskalan påverkas, på så sätt att de lägre straffen bör ”fördelas” över hela straffskalan. Enligt förarbetena skulle utgångspunkten, vid bestämmande av straff för ett mord som varken innefattar förmildrande eller försvårande omständigheter, även fortsättningsvis vara ett tidsbestämt straff. Den ökade användningen av livstidsstraffet skulle emellertid innebära en förskjutning uppåt inom den tidsbestämda straffskalan. (Se samma prop. s. 24 och 25.)

Tidigare rättspraxis från Högsta domstolen

Den första frågan som domstolen har att ta ställning till, sedan det slagits fast att någon uppsåtligen har berövat annan livet, är om gärningen ska rubriceras som mord eller dråp. Denna bedömning ska ske med hänsyn till samtliga omständigheter vid brottet. Det krävs att omständigheterna vid en samlad bedömning framstår som klart förmildrande för att gärningen ska bedömas som dråp. Gränsdragningen mellan mord och dråp har behandlats i ett flertal avgöranden från Högsta domstolen. Omständigheter som kan få betydelse för om brottet ska anses som dråp har bedömts vara t.ex. att den tilltalade har handlat i stark affekt till följd av en provokation från offrets sida eller att det har varit fråga om ett snabbt händelseförlopp. Den tilltalades psykiska särdrag eller att han eller hon har varit starkt pressad kan också vara att beakta. Även det förhållandet att gärningen har begåtts i en nödvärnsliknande situation kan vara att väga in. Omständigheter som ansetts kunna tala för att gärningen bör bedömas som mord har varit t.ex. att offret varit närstående till den tilltalade, att offret varit försvarslöst eller befunnit sig i en skyddslös situation, att händelseförloppet inte varit helt kortvarigt eller att offret utsatts för dödsångest till följd av den tilltalades handlande.

Högsta domstolen har i flera avgöranden prövat frågan om påföljden för mord. Av dessa går att utläsa bl.a. att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord.

I avgörandet NJA 1999 s. 531 anförde Högsta domstolen att det av straffbestämmelsen i 3 kap. 1 § brottsbalken (i dess ursprungliga lydelse) inte framgår vad som ska vara den normala påföljden för mord utan att valet mellan tidsbestämt straff och livstidsstraff måste grundas på en samlad bedömning av omständigheterna i varje särskilt fall. I rättsfallet, där gärningsmannen hade dödat offret i samband med ett bostadsinbrott, bestämdes påföljden till fängelse på livstid. Straffet motiverades bl.a. med att brottet hade varit helt oprovocerat samt att angreppet hade utförts med stor brutalitet och innefattat ett stort antal hugg eller stick med kniv riktade mot flera olika delar av offrets kropp.

Högsta domstolen konstaterade i rättsfallet NJA 2007 s. 194 att andelen livstidsstraff hade ökat sedan början av 1990-talet samtidigt som den påföljd som livstidsstraffet i realiteten innebär hade skärpts genom att den tids fängelse till vilket ett livstidsstraff regelmässigt omvandlats hade ökat. Med hänsyn till bl.a. dessa omständigheter slog domstolen fast att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. Enbart det förhållandet att mordet hade begåtts med kniv mot en skyddslös

närstående i hennes hem ansågs inte vara tillräckligt för att motivera fängelse på livstid. Högsta domstolen ansåg inte heller att en samlad bedömning av alla omständigheterna i målet gav anledning till att döma till ett livstidsstraff. Straffet bestämdes därför till fängelse i tio år.

I avgörandet NJA 2013 s. 376 tillämpade Högsta domstolen straffskalan för mord efter 2009 års lagändring. Målet avsåg en man som dödat sin före detta sambo genom att sticka henne med en bajonett i magen och bröstet när parets barn såg på. Domstolen uttalade beträffande straffvärdet följande. Utgångspunkten för mord ska vara fängelse i 14 år. Livstids fängelse ska tillämpas endast i de undantagsfall då ett tidsbestämt fängelsestraff på 18 år inte är tillräckligt, t.ex. då gärningsmannen har mördat mer än en person eller då omständigheterna annars är synnerligen försvårande. Att utgångspunkten ska vara att straffet för ett mord ska bestämmas till fängelse i 14 år innebär att straffet normalt ska bestämmas till fängelse i tolv år då omständigheterna sammantagna i någon mån talar för ett lägre straff och tio år när det kan sägas att omständigheterna är förmildrande. För att straffet ska bestämmas till fängelse i 16 år bör det tvärtom krävas att det kan konstateras att omständigheterna sammantagna tydligt talar för ett högre straff medan fängelse i 18 år bör tillämpas endast i de fall då omständigheterna är mycket försvårande, samtidigt som de inte är av sådant slag att livstids fängelse bör dömas ut. I det aktuella fallet fanns det enligt domstolen flera försvårande omständigheter, bl.a. att brottet riktat sig mot en närstående, att gärningsmannen uppsåtligt utnyttjat offrets skyddslösa ställning och svårigheter att värja sig samt, vilket domstolen ansåg vara mest försvårande, att gärningen utförts inför gärningsmannens minderåriga barn och han genom gärningen dessutom berövat dem deras mor. Högsta domstolen fann att en sammanvägning av omständigheterna ledde till bedömningen att det fanns skäl för livstids fängelse. Domstolen fann dock att straffvärdet var lägre än det annars hade varit eftersom gärningsmannen på grund av en psykisk störning hade nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande och bestämde straffet till 17 års fängelse. Att det inte bestämdes till 18 år hängde samman med att gärningsmannen redan hade dömts till ett fängelsestraff om ett år för ett annat brott.

Högsta domstolens tillämpning av 2014 års lydelse

I rättsfallet NJA 2016 s. 3 prövade Högsta domstolen för första gången frågan om straffet för mord efter 2014 års lagändring. Målet avsåg en man som hade dödat en bekant genom att skära honom i halsen med en kniv efter att de blivit osams. Frågan i målet var främst vilken betydelse 2014 års lagändring skulle ges vid bestämmande av straffet för mordet. I domskälen framhåller Högsta domstolen den straffrättsliga legalitetsprincipen. Denna anges ställa krav på lagstiftningen som innebär att den enskilde ska kunna förutse när och – i viss mån – hur han eller hon kan bli föremål för straffrättsligt ingripande. I detta uppges också ligga att ett straffbud måste vara i rimlig utsträckning bestämt till sin utformning. Straffbestämmelser måste vara begripliga och i tillräcklig grad tydliga. Domstolen anför också att det för den enskilde ska vara möjligt att med ledning av lagstiftningen i förväg med rimlig säkerhet

bedöma vilken påföljd som han eller hon riskerar. (Se p. 13–15.) I förhållande till 2014 års lagändring konstaterar domstolen att uttalandet i propositionen att livstids fängelse ska utgöra ett normalstraff i den bemärkelsen att det förutses dömas ut i en majoritet av fallen uttrycker en ambition att genomföra en mycket betydelsefull förändring av påföljdsbestämningen för mord. Enligt domstolen är dock den gjorda ändringen av lagtexten betydelsemässigt tämligen marginell och talar närmast för en begränsning av möjligheten att döma till fängelse på livstid för mord och i allt fall inte för en straffskärpning i förhållande till det rådande rättsläget. Det står därmed klart att den i motiven förespråkade tillämpningen av livstidsstraffet inte på ett godtagbart sätt kan inordnas under lagtexten. Det i förarbetena angivna syftet – att öka tillämpningen av livstidsstraffet – kan enligt domstolen således inte anses vara förenligt med den genomförda lagändringen, vilket innebär att lagens ord ska ha företräde. (Se p. 22–24.) Vidare tillägger domstolen att den i propositionen beskrivna effekten av lagändringen som skulle bestå i att de lägre straffen ska fördelas över hela straffskalan för tidsbestämt straff alldeles saknar täckning i den ändring av lagtexten som har gjorts och inte heller är en nödvändig följd av en utvidgad tillämpning av livstidsstraffet (p. 25). Högsta domstolens slutsats är att 2014 års omformulering av lagtexten inte förändrar det rättsläge som uppkom genom 2009 års reformering av straffskalan (jfr NJA 2013 s. 376).

I avgörandet NJA 2016 not. 9 prövade Högsta domstolen på nytt straffet för mord. I domskälen anförs att det inte finns anledning att gå ifrån den bedömning som domstolen gjorde i NJA 2016 s. 3, nämligen att 2014 års omformulering av 3 kap. 1 § brottsbalken inte förändrade det rättsläge som rådde närmast dessförinnan (p. 8 och 9). Även i NJA 2016 s. 809 konstaterade Högsta domstolen att de principer för straffmätningen vid mord som domstolen slog fast i NJA 2013 s. 376 fortfarande gäller (p. 16). Se därtill domstolens avgörande NJA 2018 s. 975 (p. 24).

Statistiska uppgifter om dödligt våld och mord

Enligt officiell statistik från Brottsförebyggande rådet (Brå) har antalet konstaterade fall av dödligt våld sedan 2002 varierat mellan 68 och 113 fall per år, med ett genomsnitt på 94. Under 2004–2008 låg antalet fall i genomsnitt på 94 och under 2009–2013 på 84, medan det 2014–2018 var 105. Åren 2007–2014 utmärktes utvecklingen av relativt stora årliga variationer kring en nedåtgående trend. Åren 2015–2018 har antalet fall dock legat på en högre och jämnare nivå än tidigare och därmed har den nedåtgående utvecklingen brutits. Under 2015, 2016 och 2017 var antalet fall 112, 106 respektive 113, medan det 2018 rörde sig om 108 fall. Antalet fall 2017 var det högsta under perioden 2002–2018. I relation till 100 000 invånare i befolkningen konstaterades 1,06 fall av dödligt våld 2018. Under perioden 2002–2018 har motsvarande antal fall varierat mellan 0,71 och 1,21 per år.

Brå har särskilt tagit fram uppgifter om lagföring och straff för mord begångna 2002–2013. Av dessa framgår att antalet lagförda personer uppgick till i genomsnitt 49 per år. Antalet har varierat mellan drygt 35 och drygt 65 personer per år. Någon trend i endera riktningen kan inte

urskiljas. Av de som lagfördes dömdes i genomsnitt 76 procent till fängelse, vilket innebär 38 personer per år.

I departementspromemorian finns uppgifter om användningen av livstids fängelse och tidsbestämt straff för mord under perioden 2002–2016. Uppgifterna kommer från dels förarbetena till 2014 års lagändring, dels en genomgång av hovrättsdomar för mord meddelade under perioden 2012–2016 som görs i promemorian. För brott begångna till och med 2006 dömdes knappt 44 procent av de fängelsedömda till livstid. Åren 2007, 2008 och 2009 minskade andelen till omkring 23, 36 respektive 23 procent. Åren 2010–2013, dvs. efter ändringen av straffskalan 2009, minskade andelen livstidsdömda ytterligare. Under dessa år dömdes mellan fem och tio procent av de fängelsedömda för mord till livstid. Andelen livstidsdömda ökade efter att 2014 års lagändring trätt i kraft och under 2015 och 2016 var andelen ungefär 30 procent. I tiden mellan ikraftträdandet av 2014 års lagändring och Högsta domstolens avgörande NJA 2016 s. 3 prövade hovrätterna ett antal mordfall med tillämpning av 2014 års lagtext. I ungefär 35 procent av fängelsedomarna för mord bestämdes då påföljden till livstids fängelse.

Före lagändringen 2009 låg de tidsbestämda straffen för mord på omkring tio års fängelse. Efter ikraftträdandet av 2009 års lydelse i mitten av det året ökade genomsnittet till ca 14 år. Från och med 2015, dvs. efter 2014 års lagändring trätt i kraft, ökade den genomsnittliga strafflängden ytterligare något. När det gäller de fall som prövades av hovrätterna med tillämpning av 2014 års lydelse, mellan ikraftträdandet och Högsta domstolens avgörande 2016, uppgick genomsnittslängden för de tidsbestämda straffen till ca 15 år och sex månader.

Av de personer som dömdes till fängelse för mord begångna från halvårsskiftet 2009 till och med 2011 fick knappt 52 procent fängelse i 15–18 år eller på livstid. Inom denna grupp var andelen som dömdes till fängelse i 15 eller 16 år störst, drygt 29 procent. Andelen livstidsdömda var lägst med drygt åtta procent. När det gäller personer som dömdes till fängelse för mord i domar meddelade 2012–2016 fick drygt 65 procent fängelse i 15–18 år eller på livstid. Inom gruppen var andelen som dömdes till fängelse i 15 eller 16 år störst, drygt 25 procent. Andelen livstidsdömda var ca 20 procent. Under 2013 dömdes nästan 70 procent av de fängelsedömda för mord till ett fängelsestraff längre än 14 år. Motsvarande siffra för 2014 och 2016 var 50 respektive 75 procent.

4.4 Livstidsstraffet

Fängelse döms enligt 26 kap. 1 § brottsbalken ut på viss tid eller på livstid enligt vad som är föreskrivet för brottet. Fängelse på viss tid kan dömas ut i minst 14 dagar och högst 18 år.

Av 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken följer att det för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år som huvudregel inte får dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av bestämmelserna i 26 kap. 2 § brottsbalken om förhöjt straffmaximum vid

flerfaldig brottslighet, får det dock dömas till fängelse i högst 14 år. För brott som begåtts före 21 års ålder får alltså inte dömas till livstids fängelse eller till ett längre tidsbestämt straff än 14 år.

Fram till 2006 kunde den som hade dömts till livstids fängelse få straffet omvandlat till fängelse på viss tid endast genom att regeringen beviljade den livstidsdömde nåd. Möjligheten till nåd i dessa fall kvarstår formellt men har i praktiken kommit att ersättas av lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid. Enligt denna lag får den som dömts till fängelse på livstid ansöka om att livstidsstraffet omvandlas. När det finns särskilda skäl får även Kriminalvården ansöka om omvandling. Ansökan får göras när den dömde har avtjänat minst tio år. Vid prövningen av om omvandling ska ske ska domstolen särskilt beakta bl.a. den tid som den dömde har avtjänat, vad som av domen framgår om de omständigheter som legat till grund för straffmätningen och om det finns risk för att den dömde återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Om ansökan bifalls ska livstidsstraffet omvandlas till fängelse på viss tid, lägst 18 år. Lagen innebär inte någon rätt att få ett livstidsstraff omvandlat till fängelse på viss tid. Straffet kan alltså i praktiken vara livsvarigt.

Högsta domstolen meddelade 2008 beslut i tre ärenden om omvandling av livstidsstraff (NJA 2008 s. 579 I–III). Domstolen uttalade bl.a. att i det fall en omvandling till 18 års fängelse inte kan anses möjlig på grund av brottets karaktär och svårhetsgrad torde i allmänhet en strafftid om 21 års fängelse få anses vara tillräcklig med möjlighet att under särskilt försvårande omständigheter bestämma tiden till 24 års fängelse. Enligt domstolen kan dock även andra omständigheter påverka tiden för det omvandlade straffet och risken för återfall i allvarlig brottslighet utgöra ett absolut hinder mot bifall till en ansökan om omvandling. I ett avgörande från 2011 beslutade Högsta domstolen att omvandla ett livstidsstraff till fängelse i 30 år (NJA 2011 s. 872). Domstolen konstaterade att det rörde sig om ett flertal mord och mordförsök, dvs. flerfaldig brottslighet av synnerligen allvarligt slag. Med hänsyn härtill, och till lagändringen avseende straffet för bl.a. mord 2009 och den straffmättningsreform som genomfördes 2010, gjordes bedömningen att fängelsestraffet skulle bestämmas till en längre tid än 24 år.

Sedan mitten av 1990-talet har det tidsbestämda straff till vilket ett livstidsstraff normalt omvandlas ökat i längd. Under perioden 1985–1994 omvandlades livstidsstraffen i genomsnitt till fängelse i 15 år och sex månader. Motsvarande siffra för 2005–2013 var nästan 25 år.

Antalet livstidsfångar har varierat över tid. I början av 2019 var antalet intagna på svenska kriminalvårdsanstalter som avtjänade livstidsstraff 154, varav sju var kvinnor. Alla utom sex var dömda för mord (inklusive medhjälp, försök eller anstiftan till mord). Ytterligare 17 personer verkställde ett omvandlat livstidsstraff, dvs. hade fått ett tidsbestämt straff. Samtliga var män och verkställde straff för mord, inklusive medhjälp, försök eller anstiftan till mord.

4.5 Allmänna utgångspunkter

Riksdagens vilja att skärpa straffet för mord har inte fått verkan

Att uppsåtligt beröva en annan människa livet utgör ett angrepp på den mest grundläggande av alla rättigheter – rätten till liv – och får anses vara den mest klandervärda handling som någon kan utföra. Avsikten med den ändring av bestämmelsen om mord som gjordes 2014 var att skärpa straffet för brottet genom att livstids fängelse skulle kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare (se avsnitt 4.3). I propositionen framhölls bl.a. att flera förändringar skett i samhället över längre tid som inneburit att synen på allvarliga former av avsiktliga angrepp på enskildas fysiska integritet blivit strängare. Som exempel angavs att det finns en större medvetenhet om att sådana angrepp drabbar målsäganden inte bara fysiskt utan även leder till psykiska påfrestningar, att det i större utsträckning uppmärksammas att offrets omgivning påverkas av brottsligheten och att de allvarliga våldsbrotten skapar rädsla och kan verka begränsande för en vidare krets av människor. Utvecklingen hade medfört att de allvarliga våldsbrotten ansågs utgöra ett större hot mot enskilda än tidigare. Regeringen framhöll att det under de senaste åren hade genomförts flera reformer som återspeglar den skärpta synen på allvarliga våldsbrott, exempelvis 2009 års ändring av straffskalan för mord och 2010 års straffmättningsreform avseende bl.a. allvarliga våldsbrott. När det gäller straffet för mord anfördes att det genom den utvidgade möjligheten att döma till ett tidsbestämt straff hade skapats ett utrymme för en mer nyanserad straffmätning. Straffnivån för det tidsbestämda straffet hade också höjts. Regeringen konstaterade emellertid att även om straffskalan för mord hade förändrats gällde att påföljden i regel inte var fängelse på livstid. Detta straff var förbehållet de allvarligaste fallen, dvs. de undantagsfall då ett tidsbestämt straff på 18 år inte är tillräckligt, och det fanns enligt regeringen anledning att tro att tillämpningen i praxis av livstidsstraffet hade blivit snävare än vad förarbetena till 2009 års lagändring ger uttryck för. Att livstidsstraffet kommit att användas i en mycket begränsad utsträckning talade för en skärpning av straffet, eftersom utvecklingen fick anses stämma mindre väl överens med den strängare synen på allvarliga våldsbrott. Bedömningen gjordes att samhällets reaktion när det gäller mord – där livstidsstraffet fyllde en viktig funktion som det yttersta fördömandet – inte fullt ut återspeglade allvaret i brottsligheten. Därtill var det inte uteslutet att ett skärpt straff för mord skulle kunna ge vissa indirekta preventiva effekter genom att det än tydligare markerade samhällets avståndstagande från allvarliga våldsbrott och på så sätt bekräftade och ytterligare förstärkte den negativa attityden till sådan brottslighet. I propositionen bedömdes därför att ytterligare skärpningar borde göras. Den höjda straffnivån för mord skulle åstadkommas genom att fängelse på livstid skulle kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än tidigare. (Se prop. 2013/14:194 s. 13–18.)

Riksdagen delade regeringens uppfattning att straffet för mord borde skäras och biföll propositionen (bet. 2013/14:JuU28, rskr. 2013/14:223). Som framgår ovan har Högsta domstolen emellertid gjort bedömningen att lagändringen 2014 inte förändrade det rättsläge som

rådde närmast dessförinnan (se framför allt NJA 2016 s. 3). Det innebär att riksdagens beslut i 2014 års lagstiftningsärende inte fått någon verkan. Riksdagen har sedermera även riktat ett tillkännagivande till regeringen och anfört att 2014 års lagändring inte fått det genomslag som riksdagen avsåg och att detta är något som behöver åtgärdas.

Mord bör i betydligt större utsträckning leda till livstids fängelse

Mot bakgrund av Högsta domstolens avgöranden från 2016 gavs en utredare i uppdrag att överväga hur straffbestämmelsen om mord bör utformas för att åstadkomma ett skärpt straff för brottet genom en ökad användning av livstids fängelse. Utredaren har inte haft i uppdrag att ta ställning till skälen för eller om det är lämpligt med en ökad användning av livstidsstraffet. Några sådana ställningstaganden finns följaktligen inte i promemorian. Ett antal remissinstanser, t.ex. *Åklagarmyndigheten, Brottsförebyggande rådet, Lunds universitet, Stockholms universitet (Juridiska fakulteten och Kriminologiska institutionen), Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* och *Sveriges advokatsamfund*, lämnar emellertid synpunkter i dessa avseenden, bl.a. att en straffskärpning för mord inte har någon belagd brottsförebyggande verkan, att förslaget innebär att proportionalitetsprincipen åsidosätts eller riskerar att urvattnas, att det saknas stöd för påståendet att allmänheten ser allvarigare på mord än tidigare, att straffet för brottet redan skärpts och att det finns ett behov av stabilitet när det gäller straffskalan för mord liksom att en straffskärpning måste föregås av en betydligt mer grundlig analys. De synpunkter som förs fram förekom i allt väsentligt redan i 2014 års lagstiftningsärende och togs i beaktande vid regeringens ställningstagande, som riksdagen sedan ställde sig bakom. Exempelvis gjordes i propositionen således bedömningen att proportionalitetshänsyn inte utgör något avgörande skäl mot en förändring och det konstaterades även att det kan ifrågasättas om en skärpning kan motiveras utifrån att den skulle kunna fylla en direkt brottsförebyggande funktion (se samma prop. s. 14 och 17).

Enligt regeringen är det inte tillfredsställande att riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärende inte fått någon verkan. De skäl för en straffskärpning som anfördes i det ärendet gör sig fortfarande gällande och de synpunkter som vissa remissinstanser nu lämnar föranleder inte regeringen att göra någon annan bedömning än som då gjordes. För att ytterligare markera samhällets avståndstagande från uppsåtligt dödande, och för att den straffrättsliga reaktionen ska avspegla brottets allvar, bör straffet för mord alltså skärpas genom att livstids fängelse ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än vad som nu är fallet. Liksom vid tiden för 2014 års lagstiftningsärende innebär gällande rättsläge att utgångspunkten vid bedömningen av straffvärdet för ett mord som varken inrymmer förmildrande eller försvårande omständigheter är fängelse i 14 år. Tidsbestämda straff däröver tillämpas i de fall omständigheterna sammantagna är försvårande (se vidare NJA 2013 s. 376 och NJA 2016 s. 3). Det är för dessa fall av uppsåtligt dödande, som i dag alltså bestraffas med fängelse i 15–18 år, som det finns skäl att i stället bestämma straffet till livstids fängelse.

Lagstiftningen måste vara begriplig och tydlig

Av den straffrättsliga legalitetsprincipen följer att straffbestämmelser måste vara begripliga och i tillräcklig grad tydliga. För den enskilde ska det vara möjligt att i förväg med rimlig säkerhet bedöma vilken påföljd som han eller hon riskerar. I detta ligger också att regleringen måste vara utformad på ett sådant sätt att den leder till att lika fall behandlas lika av domstolarna. (Se NJA 2016 s. 3.)

En grundläggande utgångspunkt vid utformningen av straffbestämmelsen om mord är att regleringen ska leva upp till högt ställda krav på begriplighet och tydlighet. I det sammanhanget måste den straffrättsliga legalitetsprincipen särskilt beaktas. Som Högsta domstolen framhållit i det ovan nämnda avgörandet är fängelse på livstid lagens strängaste straff och utgör ett synnerligen hårt ingripande mot den dömda, vilket ställer särskilda krav på att lagstiftningen inte får vara otydlig. Vid utformningen av straffbestämmelsen bör även säkerställas bl.a. att den är lätt att tillämpa och ger utrymme för en nyanserad straffmätning. Dessutom bör den inte genomgå större förändringar än nödvändigt och så långt som möjligt stämma överens med brottsbalkens systematik i övrigt.

5 Straffbestämmelsen om mord

Regeringens förslag: För mord döms till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.

Promemorians förslag överensstämmer inte med regeringens. I promemorian föreslås att straffbestämmelsen om mord ska lyda: ”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.” Utöver det lämnade lagförslaget presenteras i promemorian två huvudsakliga alternativ till lagteknisk lösning, varav det ena ligger i linje med regeringens förslag.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker eller har inte någon invändning mot förslaget, nämligen *Hovrätten för Nedre Norrland*, *Stockholms tingsrätt*, *Vänersborgs tingsrätt*, *Sundsvalls tingsrätt*, *Luleå tingsrätt*, *Justitiekanslern*, *Domstolsverket*, *Polismyndigheten*, *Säkerhetspolisen*, *Kriminalvården*, *Övervakningsnämnden i Göteborg*, *Övervakningsnämnden i Eskilstuna*, *Brottsoffermyndigheten*, *Socialstyrelsen*, *Barnombudsmannen*, *Statskontoret*, *Uppsala universitet (Nationellt centrum för kvinnofrid)*, *Umeå universitet*, *Sveriges domareförbund*, *Brottsofferjouren Sverige* och *Sveriges kristna råd (Nämnden för andlig vård)*, även om några av dem framför vissa synpunkter. *Åklagarmyndigheten* motsätter sig inte att förslaget genomförs men förordar att en bredare och mer

förutsättningslös översyn av straffskalorna för mord och dråp görs. *Göta hovrätt* och *Örebro tingsrätt* har i huvudsak inga invändningar mot förslaget, men förordar vissa förtydliganden i lagtexten. *Svea hovrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Brottsförebyggande rådet*, *Lunds universitet*, *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* och *Kriminologiska institutionen*) och *Sveriges advokatsamfund* avstyrker förslaget.

Endast ett mindre antal remissinstanser yttrar sig mer ingående om den föreslagna utformningen av lagtexten.

Flera remissinstanser framför synpunkter utifrån legalitetshänsyn eller uttrycker på annat sätt att bestämmelsen brister i tydlighet eller förståelighet i allmänhet, i förhållande till den tänkta tillämpningen av livstidsstraffet eller beträffande gränsdragningen mellan tidsbestämt straff och livstids fängelse, däribland *Svea hovrätt*, *Örebro tingsrätt*, *Malmö tingsrätt*, *Åklagarmyndigheten*, *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* och *Umeå universitet*, och anför bl.a. följande. Förslaget brister i legalitetshänseende på samma sätt som den nuvarande lagtexten. Det kan ifrågasättas om förslaget uppfyller kraven på förutsebarhet och tydlighet. Ytterst finns det en risk att lagtexten kan sättas åt sidan och under alla förhållanden kommer den att medföra svårigheter i rättstillämpningen. Lagtexten signalerar inte i tillräckligt hög grad de förändringar som den föreslagna formuleringen anses innebära. Den åsyftade markeringen av ett normalstraff riskerar att förvrängas av den andra meningens lydelse. Med användning av verbet ”påkalla” kan bestämmelsen uppfattas som att det behövs någon ytterligare (försvårande) omständighet, i förhållande till ett tänkt normalfall av mord (där försvårande omständigheter redan presumeras föreligga), för att kunna döma till livstids fängelse. Den andra meningens lydelse har den egenheten att den relaterar till slutsatsen (”inte påkallar ett livstidsstraff”) och inte till de skäl som talar för att detta straff inte är påkallat. Lydelsen är dessutom tvetydig. Den kan mycket väl uppfattas som att det ska föreligga skäl av viss dignitet som påkallar livstidsstraff, och att det är i avsaknad av sådana skäl som tidsbestämt straff ska väljas; den riskerar därmed att tolkas på ett sätt som fångar in endast de allra allvarligaste morden och inte samtliga de mord som lagstiftaren önskat. Lagtexten ger inte någon närmare vägledning i valet mellan ett livstidsstraff och ett tidsbestämt straff, vilket kan minska förutsebarheten. Det är inte säkert att gränsdragningen mellan livstidsstraffet och det tidsbestämda straffet kommer att ske i enlighet med lagstiftarens intentioner.

Några remissinstanser, däribland *Göta hovrätt*, *Vänersborgs tingsrätt*, *Sundsvalls tingsrätt* och *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)*, pekar på möjliga tillämpningssvårigheter specifikt när det gäller det tidsbestämda straffet, lyfter andra frågor beträffande den delen av straffskalan eller för fram svårigheter beträffande gränsdragningen mot dråp, bl.a. i enlighet med följande. Straffskalan för det tidsbestämda straffet är vidsträckt och någon ledning i frågan om vilka fall som inte påkallar ett livstidsstraff eller anvisning om hur rättstillämparen ska tillämpa den delen av straffskalan finns inte. Att straffnivån för de tidsbestämda straffen kommer att höjas som en effekt av lagändringen kan inte utläsas ur den föreslagna lagtexten. Med hänsyn till att utredningens uppdrag varit att hitta en lösning som innebär att påföljden för de mord där straffet i dag bestäms till ett längre fängelsestraff än

14 år framöver ska vara livstids fängelse, kan möjligen ifrågasättas om det längsta tidsbestämda straffet inte bör sättas lägre än 18 år. Utifrån förslaget är det förståeligt om frågetecken uppstår avseende var gränsen ska gå till dråp. Promemorian har inte tillräckligt tagit upp frågan om gränsdragningen mellan de två svårhetsgraderna för uppsåtligt dödande.

Ett antal remissinstanser, exempelvis *Svea hovrätt*, *Göta hovrätt*, *Örebro tingsrätt*, *Domstolsverket*, *Lunds universitet* och *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)*, har synpunkter i systematiskt hänseende. Remissinstanserna pekar främst på att förslaget avviker från brottsbalkens systematik, även om detta av vissa uppges vara godtagbart, och framför bl.a. följande. Förslaget ligger inte i linje med hur straffskalor av tradition är utformade och avviker från brottsbalkens systematik, bl.a. på så sätt att en normalpåföljd för brottet anges i bestämmelsen och att fängelse på livstid nämns före fängelse på viss tid i stället för att det lindrigare straffalternativet nämns först. Det framstår som främmande att domstolarna vid bedömningen av straffvärdet ska utgå från det strängaste straffet och inte straffminimum. Vidare går det inte att utesluta att förslaget skulle få betydande effekter även för straffskalorna för andra brott.

Slutligen framför några remissinstanser synpunkter i förhållande till proportionalitetsprincipen eller närliggande frågor, däribland *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)*, bl.a. enligt följande. Förslaget skulle innebära ett påtagligt minskat utrymme att göra en nyansering vid tillämpningen av straffskalan. I praktiken kommer domstolarna att tvingas använda en kraftigt reducerad straffskala, då det kommer att vara ytterst få fall som har ett straffvärde som motsvarar 10–14 års fängelse; domstolarna blir således bundna till att tillämpa den övre delen av straffskalan.

Flera remissinstanser föreslår justeringar i förslaget eller lämnar egna förslag till lagtext. *Göta hovrätt* konstaterar att den i promemorian föreslagna formuleringen avviker från brottsbalkens systematik, eftersom normalpåföljd inte brukar anges, men bedömer att det är godtagbart om utpekandet av normalpåföljd görs mycket tydligt. Enligt hovrätten skulle detta kunna uppnås genom att den andra meningen inleds ”Endast om...”. På så sätt uppges legalitetsprincipen iakttagas i större utsträckning och straffbudet, beträffande livstidsstraffet, bli mer bestämt till sin form. Även *Malmö tingsrätt* överväger ett sådant tillägg och anför att det skulle innebära en något tydligare lydelse, som skulle klargöra att livstidsstraff är någon form av huvudregel. Tingsrätten diskuterar även ett antal andra lydelse, dock utan att någon uttryckligen förespråkas. För att tydliggöra att bestämmelsens första mening utgör huvudregeln och den andra meningen undantaget menar *Örebro tingsrätt* att den andra meningen kan lyda: ”Om omständigheterna påkallar det får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.” *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* anser att det finns ett stort behov av att i lagtexten ange exempel på vilka omständigheter som rätten särskilt ska beakta vid bedömningen av om livstid eller ett tidsbestämt straff ska dömas ut, och att det i bestämmelsen t.ex. kan läggas till en tredje mening enligt följande: ”Som skäl för livstids fängelse ska rätten särskilt beakta [...]”. Vidare anför att frågan om vilka omständigheter som bör anges i lagtexten inte är alldeles enkel, men att det i utredningen nämns flera

exempel som, mer eller mindre, är hämtade från rättspraxis. Även *Svea hovrätt*, som bl.a. anser att förslaget innebär brister i legalitetshänseende och att det kan ifrågasättas om det uppfyller kraven på förutsebarhet och tydlighet, förespråkar att det i lagtexten anges omständigheter som bör leda till livstids fängelse. Det alternativ som enligt hovrätten bäst kan antas leda till det eftersträvade resultatet, med samtidigt iakttagande av legalitetsprincipen, är det som anges som nr 2 på s. 56 i promemorian. Lagtexten kan enligt hovrätten utformas enligt följande: ”Den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Som skäl för livstids fängelse ska särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.”

Skälen för regeringens förslag

I avsnitt 4.5 redogörs för regeringens utgångspunkt att straffet för mord bör skärpas genom att livstids fängelse ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än vad som nu är fallet. Där anges även att det är för de fall av uppsåtligt dödande som för närvarande leder till ett tidsbestämt straff om fängelse i 15–18 år som det framöver finns skäl att i stället bestämma straffet till livstids fängelse. Nedan överväger regeringen hur bestämmelsen om mord bör utformas.

Det bör i straffbestämmelsen anges omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse

I promemorian föreslås en utformning av straffbestämmelsen som innebär att det i den första meningen anges att för mord döms till fängelse på livstid. Av den andra meningen framgår sedan att om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.

De remissinstanser som tillstyrker förslaget eller inte har några invändningar mot det anför bl.a. att den föreslagna lydelsen uppfyller kraven på begriplighet och bestämdhet och att lydelsen är väl avvägd med beaktande av de ramar som uppdraget ger och de alternativ som presenteras i promemorian. Vidare anføres att lösningen framstår som den bättre av de som diskuteras i promemorian och den som tydligast återspeglar lagstiftarens intentioner och medger utrymme för domstolarna att tolka bestämmelsen i enlighet med dessa.

Vid remissbehandlingen har det emellertid även framhållits åtskilliga nackdelar med förslaget. De tyngst vägande synpunkterna är enligt regeringen de som tar sikte på att den föreslagna lösningen har brister vad gäller tydlighet eller begriplighet. Således görs bl.a. gällande att bestämmelsen brister i legalitetshänseende och att det kan ifrågasättas om förslaget uppfyller kraven på förutsebarhet och tydlighet. Vidare riktas invändningar mot begreppet ”påkallar” och framhålls att lagtexten ger begränsad ledning för tillämpningen. Bestämmelsens utformning anses kunna medföra svårigheter i rättstillämpningen och det framförs bl.a. att lagtexten riskerar att tolkas på ett annat sätt än vad som avsetts och inte leda till det avsedda resultatet.

De framförda invändningarna går inte att bortse ifrån. Även regeringen anser att det kan ifrågasättas om bestämmelsen är så tydlig som bör krävas och att det finns en risk att svårigheter uppkommer i rättstillämpningen. Detta gäller även med beaktande av de klargöranden och den vägledning för bedömningen som kan lämnas i motiven. Det bör också framhållas att även om begreppet ”påkallar” eller ”påkallat”, som också påpekas i promemorian, redan förekommer i bl.a. 16 kap. och 29 kap. brottsbalken har det inte tidigare använts i lagtexten på det sätt som nu föreslås. De justeringar av lagtexten som diskuteras av några remissinstanser, t.ex. att andra meningens kan inledas med ”Endast om...”, är enligt regeringens mening inte sådana att de kan avhjälpa nackdelarna med den föreslagna utformningen av bestämmelsen. Därtill kommer att bestämmelsen avviker från brottsbalkens systematik, bl.a. genom att det strängaste straffet anges först. Alldeles oavsett att straffmätningen för mord redan skiljer sig från straffmätningen i allmänhet, är även detta något som måste beaktas. Sammantaget anser regeringen därför att den i promemorian förordade lagtekniska lösningen inte bör ligga till grund för det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Ett alternativ som presenteras i promemorian är att dela in straffskalan för uppsåtligt dödande i tre nivåer. En sådan indelning kan enligt promemorian göras antingen genom att införa en särskild straffskala för grovt brott eller genom att (utöver dråp) införa en särskild straffskala för mindre grovt brott. Livstids fängelse skulle då endast föreskrivas för den översta graden i respektive alternativ. Som framförs i promemorian kan det finnas vissa fördelar med en sådan lösning, bl.a. är lagstiftningstekniken som sådan beprövad och har använts av lagstiftaren vid flera tillfällen för att skärpa straffet i de övre delarna av en straffskala. Emellertid instämmer regeringen i promemorians bedömning att en gradindelning är förknippad med ett antal nackdelar som talar mot en sådan lösning. Exempelvis skulle, eftersom det endast är omständigheter vid brottet som är avgörande för placeringen i viss grad, återfall och flerfaldig brottslighet inte kunna få samma genomslag vid valet mellan ett tidsbestämt straff och ett livstidsstraff som i dag (se även prop. 2013/14:194 s. 21). Sådana omständigheter skulle alltså inte, i sig, kunna beaktas som skäl för livstids fängelse. Till detta ska läggas att ingen remissinstans uttryckligen förespråkar en gradindelning av brottet. Detta alternativ bör därför inte väljas.

Ytterligare ett alternativ som läggs fram i promemorian är att i lagtexten lämna exempel på omständigheter som talar för livstids fängelse. Av bestämmelsens första mening skulle då framgå att straffskalan för mord är fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. I den andra meningens skulle sedan anges ett antal omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse. Som framgår genom orden ”särskilt beaktas” skulle det inte vara fråga om en uttömmande uppräknings utan även andra omständigheter än de angivna skulle alltså kunna beaktas som skäl för livstids fängelse. En lösning i enlighet med detta alternativ förespråkas av *Svea hovrätt*. Också *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* anser att det finns ett stort behov av att i lagtexten ange exempel på vilka omständigheter som rätten särskilt ska beakta vid bedömningen av om livstids fängelse eller ett tidsbestämt straff ska dömas ut.

I promemorian framhålls ett antal nackdelar med detta alternativ. Således framförs att det finns en risk att domstolarna lägger alltför stor vikt vid de omständigheter som tas upp i bestämmelsen och att andra faktorer som också bör beaktas vid bedömningen inte får samma genomslag. Därtill uppges att det kan vara vanskligt att göra ett urval av denna typ av omständigheter. *Göta hovrätt* instämmer i dessa invändningar och även *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* och *Sveriges Domareförbund* framför liknande synpunkter. I promemorian anges vidare som skäl mot att välja en sådan lösning att lagstiftaren normalt brukar avstå från att lämna alltför detaljerade riktlinjer för påföljdsvalet direkt i straffbestämmelsen och att det i stället lämnas utrymme för domstolarna att göra en nyanserad och anpassningsbar straffmätning. Därtill konstateras att det i ett tidigare lagstiftningsärende har uttalats att det inte framstår som lämpligt att i lagtexten lämna exempel på försvårande omständigheter utan att samtidigt gradindela brottet. I ärendet angavs att ett sådant förfaringsätt skulle bryta mot systematiken i brottsbalken (se prop. 2010/11:77 Skärpt straff för köp av sexuell tjänst s.10). I promemorian görs sammanfattningsvis bedömningen att övervägande skäl talar mot alternativet att i lagtexten lämna exempel på omständigheter som talar för livstids fängelse, och att en sådan utformning av bestämmelsen inte bör föreslås om någon annan lagteknisk lösning bedöms leda till en ökad användning av livstidsstraffet för mord utan att få oönskade konsekvenser.

Enligt regeringens mening bör de redovisade nackdelarna inte underskattas. Det gäller särskilt risken att försvårande omständigheter som inte tas upp i bestämmelsen, inte beaktas tillräckligt (jfr t.ex. Ds 2013:55 s. 82 och SOU 2014:63 Organiserad brottslighet – förfälts- och underlåtenhetsansvar, kvalifikationsgrunder m.m. s. 229 och 230). Emellertid bör svårigheterna inte heller överdrivas. Domstolarna har stor vana av att hantera exemplifierande uppräknings av olika slag, t.ex. vid tillämpningen av kvalifikationsgrunder vid gradindelade brott. Att lagstiftaren på så sätt ger vägledning för tillämpningen av en bestämmelse är alltså en bekant och fungerade lagstiftningsteknik. *Svea hovrätt* uppmärksammar att det visserligen saknas exempel i brottsbalken på särskilda kvalifikationsgrunder kopplade till ett enskilt straff, men som hovrätten är inne på skiljer sig lagstiftningstekniken inte i grunden från när kvalifikationsgrunder anges vid gradindelade brott. *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* för ett liknande resonemang och ser inte heller något principiellt hinder mot att använda denna teknik i det här fallet. Vidare är, enligt universitetet, argumentet i promemorian om att de omständigheter som pekas ut i lagtexten skulle kunna bli alltför styrande för rättstillämpningen inte ett tillräckligt starkt skäl för att avslå en sådan utformning. Som konstateras i promemorian uttalades i prop. 2010/11:77 att det inte framstod som en lämplig ordning att i den där aktuella lagtexten ange exempel på försvårande omständigheter utan en samtidig gradindelning, på sätt Lagrådet hade förordat. Ställningstagandet i det sammanhanget utgör emellertid inte skäl mot att nu välja en sådan lösning. Sammanfattningsvis anser regeringen inte att de nackdelar som finns med detta alternativ är sådana att det inte bör väljas.

Regeringen bedömer att det finns goda skäl för att i lagtexten ange omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse, i

enlighet med promemorians alternativ. Även om lagstiftningstekniken inte tidigare har använts i motsvarande sammanhang är den, som framgår ovan, i grunden inte oprövad. I enlighet med vad *Svea hovrätt* anför har den stöd i nuvarande lagstiftningstradition och är väl känd för rättstillämparen. En bestämmelse utformad på detta sätt bedöms vidare väl kunna uppfylla legalitetsprincipens krav och de krav på bl.a. begriplighet och tydlighet som bör ställas i övrigt. I det sammanhanget noteras särskilt att *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* förklarar att dess ställningstagande rörande den lagtekniska utformningen kan motiveras av legalitetsskäl. I linje med vad som anförs i promemorian skulle lösningen innebära att det avsedda tillämpningsområdet för livstidsstraffet framgår tydligt av straffbestämmelsen och blir förutsebart. Detta främjar en rättstillämpning som är enhetlig och överensstämmer med lagändringens syfte. Eftersom uppräknningen av omständigheter inte skulle vara uttömmande lämnar en sådan lösning vidare utrymme för att i rättstillämpningen beakta ytterligare förhållanden i det enskilda fallet som talar för att straffvärdet motsvarar ett livstidsstraff. Domstolen kan därmed efter en helhetsbedömning av samtliga omständigheter – såväl försvårande som förmildrande – komma till det mest rimliga resultatet utifrån de föreliggande förhållandena. En tillämpning av livstidsstraffet för mord i linje med riksdagens ställningstagande i 2014 års lagstiftningsärende, och regeringens utgångspunkter ovan, torde därigenom kunna uppnås. Regeringen anser därför att straffbestämmelsen om mord bör utformas i enlighet med detta alternativ.

Detta innebär att det i den första meningen bör anges att den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Denna mening är alltså likalydande med vad som angavs i bestämmelsen efter 2009 års lagändring. I den andra meningen bör sedan anges vissa omständigheter som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse. Frågan är då vilka omständigheter som bör anges i bestämmelsens andra mening och hur den närmare bör utformas i övrigt.

Utgångspunkten bör vara de omständigheter som enligt 2014 års lagstiftningsärende talade för livstids fängelse

I det alternativ till utformning av lagtexten som presenteras i promemorian inleds bestämmelsens andra mening: ”Som skäl för livstids fängelse ska särskilt beaktas om [...]”. Emellertid lämnas inget förslag på vilka omständigheter som sedan bör anges.

Regeringen anger ovan för vilka fall av uppsåtligt dödande det framöver finns skäl att bestämma straffet till livstids fängelse (se avsnitt 4.5). Ställningstagandet överensstämmer med det som gjordes i 2014 års lagstiftningsärende. De omständigheter som enligt det ärendet bedömdes tala för ett livstidsstraff bör därför utgöra en utgångspunkt när det gäller vilka omständigheter som bör anges i bestämmelsen.

Avsikten med 2014 års lagändring var att fängelse på livstid skulle väljas om omständigheterna sammantagna var försvårande. För att kunna avgöra vilka omständigheter som borde anses som försvårande, och som alltså framöver skulle tala för livstids fängelse, var det enligt 2014 års förarbeten nödvändigt att se vilka faktorer som vid den tidpunkten var av

betydelse för bedömningen. För att identifiera relevanta omständigheter utgicks dels från en av Åklagarmyndigheten redovisad sammanställning av domar avseende mord meddelade av tingsrätt och hovrätt mellan den 1 juli 2009, då 2009 års lagändring trädde i kraft, och den 23 juni 2011 (RättsPM 2011:6), dels från domar avseende mord meddelade av hovrätt den 24 juni 2011 till och med den 31 mars 2013 som Justitiedepartementet hade tagit del av (se Ds 2013:55 s. 34–36). Det var de fall som i praxis lett till fängelse i 15–18 år eller fängelse på livstid som var av intresse.

Inledningsvis uttalades i 2014 års proposition att det utifrån avgörandena inte alltid med säkerhet gick att säga vilka förhållanden som varit avgörande för att ett visst antal fängelseår alternativt livstids fängelse hade valts, eftersom domstolen vid bestämmande av straffets längd ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet och också beakta att dessa kan föreligga i olika grad. Det stod dock klart att några omständigheter återkom och dessa framstod således som särskilt viktiga. Omständigheterna motsvarades i de flesta fall av sådana försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § brottbalken och som alltid ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp.

Således konstaterades att det bland fallen som hade lett till *fängelse i 15–18 år* återfanns åtskilliga av de faktorer med anknytning till själva gärningen som i 2009 års förarbeten hade angetts som exempel på omständigheter att beakta i skärpande riktning (se prop. 2008/09:118 s. 43), men att det i avgörandena med sådana straff även beaktades flera försvårande omständigheter som inte uttryckligen nämndes i förarbetena. De omständigheter som identifierades i fallen som lett till fängelse i 15–18 år, och vilka framöver alltså skulle tala för att straffvärdet var så högt att påföljden skulle bestämmas till livstids fängelse, var följande: att brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet, att brottet har riktat sig mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, att brottet har utförts i offrets hem, att mordet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte, att gärningsmännen har varit i numerärt överläge och att gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den har medfört ett svårt lidande för brottsoffret. Ett antal ytterligare faktorer som beaktats i praxis ansågs vidare kunna inrymmas i den sistnämnda skrivningen – att gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret – och borde alltså tala för ett livstidsstraff. Det rörde sig om att våldet har varit kraftigt, att offret har tillfogats omfattande eller allvarliga skador, att offret har upplevt svår smärta, att gärningen har haft karaktär av avrättning, att förloppet har varit utdraget och att offret har känt stark dödsångest. Det konstaterades vidare att det i avgörandena i dessa sammanhang, vid sidan av att gärningen präglats av särskild hänsynslöshet, även användes uttryck som brutalitet, grymhet och råhet.

Beträffande det nämnda förhållandet att brottet har planerats angavs att detta förekom i materialet både som en försvårande omständighet och som något den tilltalade, i avsaknad av omständigheten, föreföll ha fått ”räknas till godo”. Det framhölls emellertid att den omständigheten att ett brott inte har föregåtts av planering endast undantagsvis torde kunna åberopas i mildrande riktning, och konstaterades att det finns gärningar

som begås i ett sådant sammanhang att någon mer ingående planering, t.ex. i form av anskaffande av vapen eller kartläggning av offrets vanor, inte krävs. Enligt propositionen kunde så vara fallet exempelvis när en familjemedlem dödas i hemmet. En annan fråga som togs upp var att det inte sällan hade anförts att gärningsmannen haft tillfälle och möjlighet att besinna sig och avbryta angreppet. Denna omständighet kunde enligt propositionen emellertid sägas föreligga i de flesta fall och borde därför inte utgöra en faktor att beakta i skärpande riktning.

Vad sedan gäller *livstidsfallen* konstaterades i propositionen att det i förarbetena till 2009 års ändring inte uttryckligen lämnas några exempel på omständigheter hänförliga till själva gärningen som bör tala för ett livstidsstraff, och att det i den delen alltså inte uttryckligen anges något förhållande som har med brottets straffvärde att göra. Däremot uppgavs där att fängelse på livstid kan väljas t.ex. när domstolen ska bestämma ett gemensamt straff för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet, eller när den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet. Det konstaterades att dessa förhållanden återfanns även i de genomgångna fallen som avsåg fängelse på livstid och att de alltså, alltså, talade för det straffet. Vidare hade i avgörandena gällande mord med ett straffvärde på livstids fängelse några av de omständigheter som anges i 2009 års förarbeten och som i allmänhet bör tala i skärpande riktning åberopats, nämligen att brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, att brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning och att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn. Även sådana omständigheter borde därför tala för ett livstidsstraff. Utöver de ovan nämnda omständigheterna framfördes i propositionen att förhållandet att brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger var en sådan försvårande omständighet som borde tala för fängelse på livstid.

Därtill anfördes i propositionen bl.a. att – oavsett om det var fråga om omständigheter knutna till själva gärningen eller om återfall eller flerfaldig brottslighet – det alltid måste göras en bedömning av samtliga omständigheter relevanta för straffmätningen i det enskilda fallet, samt att de förhållanden som nämndes i propositionen endast utgjorde exempel. (Se prop. 2013/14:194 s. 22–24, 28 och 29.)

I promemorian (se bl.a. s. 101) görs en genomgång av hovrättsdomar för mord meddelade under perioden 2012–2016, dvs. delvis beträffande tiden efter den som avses i de genomgångar som utgjorde en utgångspunkt i 2014 års lagstiftningsärende. Av promemorian framgår att det i avgörandena från 2012–2016 åberopats vissa omständigheter i skärpande riktning utan uttryckligt stöd i förarbetena till 2014 års reform. En del av dessa omständigheter bedöms i promemorian kunna inrymmas i det generella uttrycket ”att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning”. Till sådana omständigheter hör enligt promemorian att offret varit fysiskt underlägset och att angreppet utförts på en ödlig plats eller på en plats där offret inte kunnat påkalla hjälp. Vidare anges att det de senaste åren i ökad utsträckning har beaktats att gärningsmannen begått brottet med avsiktssått. Det är dock enligt promemorian svårt att läsa ut från rättsfallen hur stor vikt som har lagts vid denna omständighet.

Enligt regeringen ger vad som framkommer i promemorian om de förhållanden i skärpande riktning som åberopats i avgöranden under 2012–2016 inte anledning att frångå den bedömning som gjordes i 2014 års lagstiftningsärende angående vilka omständigheter som bör tala för livstids fängelse. Dessa omständigheter utgör således utgångspunkten för de fortsatta övervägandena beträffande vilka omständigheter som ska anges i bestämmelsen. Sammanfattningsvis rör det sig om att

- brottet har föregåtts av noggrann planering eller har präglats av särskild förslagenhet,
- gärningen har varit särskilt hänsynslös genom att den medfört ett svårt lidande för brottsoffret (kraftigt våld, omfattande eller allvarliga skador, svår smärta, gärningens karaktär av avrättning, utdraget förlopp eller stark dödsångest),
- brottet har riktat sig mot en närstående,
- brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning,
- brottet har utförts i offrets hem,
- brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn,
- brottet har syftat till att främja eller dölja annan brottslighet,
- brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte,
- gärningsmännen har varit i numerärt överläge,
- brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning, eller
- brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger.

Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös

Som framgår ovan är de faktorer som bedömts tala för att straffvärdet motsvarar livstids fängelse – och som utgör utgångspunkten för de fortsatta övervägandena – av varierande slag. Exempelvis har några faktorer med själva utförandet av mordet att göra, medan andra är kopplade till vad som föregått brottet. Omständigheterna skiljer sig även åt genom att vissa rör brottsoffrets situation och vissa snarast är att hänföra till det sammanhang i vilket gärningen företogs. Därtill varierar faktorerna när det gäller hur specifika de är. Vid utformningen av bestämmelsen måste således beaktas att omständigheter av skiftande slag ska tala för livstids fängelse. Det bör säkerställas att de omständigheter som räknas upp i bestämmelsen inte anges för snävt, specifikt eller detaljerat. I annat fall finns risk för att livstids fängelse inte tillämpas trots att straffvärdet är sådant att ett livstidsstraff bör dömas ut. Samtidigt bör de angivna omständigheterna inte vara för vida, eftersom det då finns risk för att livstids fängelse kommer att tillämpas i fall som inte bör leda till ett sådant straff.

Svea hovrätt föreslår att bestämmelsens andra mening ska lyda: ”Som skäl för livstids fängelse ska särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja

eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.” Enligt hovrätten får de uppräknade omständigheterna också anses täcka andra försvårande omständigheter, såsom att brottet har riktat sig mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning och att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn. Hovrätten anför vidare bl.a. att uppräknningen, som inte är uttömmande, lämnar utrymme för domstolen att komma till det mest rimliga resultatet efter en helhetsbedömning i det enskilda fallet.

De närmare preciserade omständigheter som hovrätten föreslår ska anges i bestämmelsen – att gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet eller inneburit svårt lidande för offret – bedömdes i 2014 års lagstiftningsärende vara sådana att de bör tala för livstids fängelse. De tre förstnämnda omständigheterna är bl.a. att hänföra till det sammanhang i vilket gärningen begicks eller vad som föregått denna och utgör således faktorer som ur exempelvis de perspektiven bör anses som försvårande vid bedömningen av brottet. Förhållandet att gärningen inneburit svårt lidande för offret tar å sin sida sikte på brottsoffrets situation. I denna omständighet bör, i linje med vad som anges ovan, ett antal ytterligare faktorer som beaktats i praxis anses inrymmas, nämligen att våldet har varit kraftigt, att offret har tillfogats omfattande eller allvarliga skador, att offret har upplevt svår smärta, att gärningen har haft karaktär av avrättning, att förloppet har varit utdraget och att offret har känt stark dödsångest.

Enligt regeringen är det av hovrätten föreslagna urvalet av närmare preciserade faktorer väl avvägt. Omständigheterna åskådliggör på ett bra sätt sådana förhållanden som bör tala för att påföljden ska bestämmas till livstids fängelse (jfr även Straffrättskommitténs förslag till omständigheter som särskilt skulle beaktas vid bedömningen av om ett mord var grovt, avsnitt 4.2 ovan). De av hovrätten föreslagna närmare preciserade omständigheterna bör därför anges i bestämmelsen.

I hovrättens förslag avslutas den andra meningen med orden ”eller annars varit särskilt hänsynslös”. Därigenom betonas att även andra omständigheter än de dessförinnan nämnda kan tala för ett livstidsstraff. I och för sig följer redan av orden ”särskilt beaktas” i den andra meningen att de omständigheter som nämns där endast är exempel på sådana som kan beaktas som skäl för livstids fängelse. Enligt regeringens mening finns det emellertid skäl att än tydligare lyfta fram att även andra omständigheter än de som närmare preciseras i lagtexten kan tala för ett livstidsstraff. Av särskilt intresse är då sådana mer allmänt formulerade kvalifikationsgrunder som förekommer vid gradindelade brott och som fyller funktionen att samla upp kvalificerande omständigheter som inte passar in under några av de andra grunder som anges i en bestämmelse (se prop. 2015/16:113 Bättre straffrättsliga verktyg mot organiserad brottslighet s. 66). Detta gäller även om det nu inte rör sig om en rubricering av brottet, utan handlar om att peka ut vissa omständigheter som talar för att straffvärdet är så högt att det motsvarar livstids fängelse.

Exempel på kvalifikationsgrunder som tar sikte på hänsynslöshet finns i bestämmelserna om grov misshandel (3 kap. 6 § första stycket brottsbalken) och grov våldtäkt (6 kap. 1 § tredje stycket brottsbalken).

Enligt dessa ska det vid bedömningen av om brottet är grovt – utöver de i bestämmelserna närmare preciserade kvalifikationsgrunderna – särskilt beaktas om gärningsmannen ”annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet”. Ett annat exempel finns i bestämmelsen om grovt olaga tvång (4 kap. 4 § andra stycket 3 brottsbalken) av vilken framgår att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas bl.a. om gärningen annars har varit av särskilt hänsynslös art. Kvalifikationsgrunder som avser hänsynslöshet synes i de flesta fall vara avsedda att tillämpas vid försvårande omständigheter som rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne (se samma prop. s. 66). Som exempel har nämnts att gärningen utförs mot en person som befinner sig i en skyddslös ställning, är i beroendeställning till gärningsmannen eller befinner sig i numerärt underläge (se t.ex. samma prop. s. 84, 88 och 92).

Enligt regeringen bör det i straffbestämmelsen tas med en mer allmän omständighet som tar sikte på hänsynslöshet, för att fånga upp särskilt graverande omständigheter som är av sådant slag att de bör tala för ett livstidsstraff men som det inte finns skäl att lyfta fram särskilt i lagtexten. Att en omständighet av mer övergripande karaktär anges i bestämmelsen har ett värde genom att den påminner om den helhetsbedömning som alltid ska göras i det enskilda fallet och torde minska risken för att förhållanden som inte specifikt nämns i bestämmelsen inte beaktas tillräckligt. I det nu aktuella sammanhanget bedöms det som lämpligt att – i enlighet med hovrättens förslag – använda begreppet att gärningen ”annars varit särskilt hänsynslös”. Uttrycket täcker enligt regeringens mening in ytterligare omständigheter som vid 2014 års lagändring ansågs tala för att livstids fängelse skulle väljas och som rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne, nämligen att brottet har riktat sig mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, att brottet har utförts i offrets hem, att brottet har förövats inför ögonen på närstående till offret, t.ex. offrets barn, och att gärningsmännen har varit i numerärt överläge.

Straffbestämmelsens andra mening bör följaktligen lyda: Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.

Som konstateras ovan utgör de nämnda omständigheterna endast exempel på sådana förhållanden som talar för att straffet ska bestämmas till livstids fängelse. Det kan alltså finnas andra försvårande omständigheter knutna till själva gärningen som medför att straffvärdet är så högt att fängelse på livstid bör dömas ut. Exempelvis kan det röra sig om sådana omständigheter som anges i 29 kap. 2 § brottsbalken. Förhållanden som bör tala för livstids fängelse, som förekommit i praxis och som vid 2014 års lagändring ansågs tala för ett sådant straff, är att brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte och att brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning. För att straffvärdet är så högt att livstids fängelse bör väljas talar även att brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger.

Därutöver kan det förhållandet att det rör sig om återfall eller flerfaldig brottslighet innebära att påföljden bör bli ett livstidsstraff. Det måste alltid göras en helhetsbedömning av samtliga omständigheter som är relevanta för straffmätningen i det enskilda fallet. Det ska också beaktas att dessa kan föreligga i olika grad. Att det ska göras en helhetsbedömning av alla omständigheter innebär naturligtvis samtidigt att straffmätningen kan resultera i ett tidsbestämt straff, trots att det finns faktorer som talar för ett livstidsstraff. Så kan t.ex. vara fallet om det samtidigt finns förmildrande omständigheter av viss styrka (för en exemplifierande uppräknig, jfr prop. 2008/09:118 s. 43). Saknas det omständigheter som talar för livstids fängelse, ska ett tidsbestämt straff dömas ut. Det gäller oavsett om det finns några förmildrande omständigheter eller inte.

Konsekvenser för det tidsbestämda straffet m.m.

Den föreslagna lagändringen innebär att sådana omständigheter som tidigare talat för ett straffvärde i den övre delen av den tidsbestämda straffskalan (15–18 år) i stället bör tala för ett livstidsstraff. Förändringen handlar alltså om fördelningen av fall inom den befintliga straffskalan, utifrån brottets straffvärde.

Som en konsekvens av lagändringen påverkas även straffmätningen när det gäller sådana mord som i dag faller inom den nedre delen av den tidsbestämda straffskalan (10–14 år). Avsikten är inte att någon viss del av den tidsbestämda straffskalan framöver ska tillämpas i mindre omfattning, utan som uttalades i samband med lagändringen 2009 bör hela straffskalan användas vid straffmätningen (se prop. 2008/09:118 s. 43). Regeringen delar alltså inte *Stockholms universitets (Juridiska fakulteten)* uppfattning att domstolarna kommer att tvingas använda en kraftigt reducerad straffskala. Något skäl att, som *Vänersborgs tingsrätt* är inne på, göra förändringar i den tidsbestämda straffskalan finns inte heller. Enligt regeringen ger den föreslagna lydelsen uttryck för en skärpt syn också på de fall av mord som även framöver kommer att bestraffas med ett tidsbestämt straff. Följaktligen blir en konsekvens av lagändringen att straffnivån, i enlighet med den bedömning som görs i promemorian avseende det där lämnade förslaget, höjs även för sådana brott, med tillämpning av hela den tidsbestämda straffskalan. En användning av straffskalan som innebär att den tidsbestämda delen inte utnyttjas fullt ut skulle ge upphov till oönskade tröskeffekter och dessutom minska utrymmet för en nyanserad straffmätning (jfr samma prop. s. 26). Vad gäller risken för att den tilltänkta tillämpningen av de tidsbestämda straffen inte skulle anses ha täckning i lagtexten delar regeringen mot denna bakgrund inte de farhågor som *Sundsvalls tingsrätt*, med hänvisning till NJA 2016 s. 3 p. 25 (se ovan avsnitt 4.3), framför i förhållande till promemorians förslag. Slutligen konstaterar regeringen, bl.a. med anledning av vad *Göta hovrätt* anför om betydelsen av att det utarbetas praxis på området, att den närmare tillämpningen av den tidsbestämda straffskalan får överlämnas till rättstillämpningen.

Som *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* tar upp påverkar lagändringen inte förbudet att, för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 21 år, döma till livstids fängelse eller till längre

tidsbestämda straff än fängelse i 14 år (29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken). Detta kommer alltså fortsatt att gälla. Däremot påverkar den skärpta syn på mord som kommer till uttryck genom lagändringen straffmätningen i skärpande riktning även för mord som har begåtts av någon som inte har fyllt 21 år.

När det gäller gränsdragningen mellan mord och dråp görs i promemorian bedömningen att denna inte bör påverkas av den där förespråkade lagändringen. *Stockholms universitet (Juridiska fakulteten)* anser dock att det inte går att utesluta att en skärpning av straffskalan för mord kommer att få effekter också för tillämpningen av bestämmelsen om dråp. *Uppsala universitet (Juridiska institutionen)* lämnar liknande synpunkter. Avsikten med regeringens förslag är inte att gränsdragningen mellan mord och dråp ska påverkas. Den praxis som utvecklats i fråga om denna gränsdragning kan därför ge vägledning även framöver.

6 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Regeringens förslag: Lagändringen ska träda i kraft den 1 januari 2020.

Regeringens bedömning: Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Promemorians förslag och bedömning överensstämmer med regeringens i fråga om att det inte behövs några särskilda övergångsbestämmelser. I promemorian föreslås att lagändringen ska träda i kraft den 1 juli 2018.

Remissinstanserna har inte några synpunkter på promemorians förslag och bedömning.

Skälen för regeringens förslag och bedömning: Lagändringen bör träda i kraft så snart som möjligt. Regeringen föreslår att så ska ske den 1 januari 2020.

Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte. Av 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken följer att den ändrade bestämmelsen inte får tillämpas på ett sådant sätt att den ges retroaktiv verkan till den tilltalades nackdel.

7 Konsekvenser

Regeringens förslag innebär att det som skäl för att välja livstids fängelse som straff för mord särskilt ska beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. Avsikten är att livstids fängelse ska kunna komma i fråga i betydligt större utsträckning än i dag.

Lagändringen bedöms leda till att fall som tidigare lett till fängelse i 15–18 år i stället kommer att bestraffas med fängelse på livstid. Utifrån tillgänglig statistik (se avsnitt 4.3) kan förutses att livstids fängelse kommer att dömas ut i en majoritet av de fall där en fängelsepåföljd väljs (jfr promemorian s. 82, 87 och 88). Ändringen bedöms vidare få till effekt att mindre allvarliga fall av mord kommer att bestraffas hårdare, liksom att straffnivån för brott begångna av personer under 21 år höjs i förhållande till vad som tidigare gällt.

Straffskärpningen innebär att en stor andel av de personer som döms till fängelse för mord kommer att verkställa längre tid i fängelse än i dag. Det kan därför antas att kostnaderna för Kriminalvården kommer att öka. Såsom framgår av promemorian och remissyttrandet från *Kriminalvården* är den faktiska kostnadsökningen svårbedömd. Det kan emellertid konstateras att några beaktansvärda ekonomiska konsekvenser kommer att uppstå först på längre sikt. Cirka sju år efter ikraftträdandet kan vissa mer marginella effekter uppstå. Först cirka tio år efter ikraftträdandet, dvs. när de som tidigare skulle ha dömts till fängelse i 15 år annars hade frigivits villkorligt, blir effekten mer påtaglig. Efter cirka tolv år kan lagändringen antas ha fått fullt genomslag. Som framförs i promemorian kan det därutöver konstateras att förhållandevis få personer döms för mord i Sverige per år och att det är sannolikt att en kraftig uppgång eller nedgång av det dödliga våldet skulle föranleda större ekonomiska konsekvenser för Kriminalvården än vad en ökad andel livstidsstraff kan medföra. Med tanke på de osäkerheter som finns i bedömningen och att de ekonomiska konsekvenserna uppstår först på längre sikt är det svårt att uttala sig om hur dessa då ska hanteras. Regeringen bedömer dock att kostnaderna kan rymmas inom befintliga anslag, men avser också att noga följa utvecklingen för att kunna bedöma Kriminalvårdens långsiktiga resursbehov till följd av förslaget.

När det gäller effekterna för slutna ungdomsvård rör det sig endast om ett fåtal fall per år där denna påföljd döms ut för mord. Den totala utdömda tiden slutna ungdomsvård torde inte öka mer än möjligen marginellt. I likhet med den bedömning som görs i promemorian bedömer regeringen därför att eventuella kostnadsökningar kan rymmas inom Statens institutionsstyrelses befintliga anslag.

Enligt regeringens bedömning kommer förslaget inte få några kostnadskonsekvenser för polis eller åklagare. Som anges i promemorian kan det dock, till följd av det ökade antalet livstidsstraff, förväntas att antalet ansökningar till domstol om att omvandla straffet till ett tidsbestämt straff kommer att öka på sikt. I likhet med den bedömning som görs i promemorian bedömer regeringen dock att domstolarnas arbetsbörda till följd av detta endast kommer att öka marginellt och att eventuella kostnadsökningar kan rymmas inom befintliga anslag.

I 2014 års lagstiftningsärende uppskattade Rättsmedicinalverket merkostnaden för myndigheten, till följd av det då aktuella förslaget, till sammanlagt cirka 14,5 miljoner kronor under en tioårsperiod, räknat från lagens ikraftträdande. *Rättsmedicinalverket* anför nu att det finns betydande osäkerhet i denna uppskattning eftersom kostnaderna kommer att uppkomma först på längre sikt och att myndighetens kostnad kan komma att överstiga det nämnda beloppet. Regeringen instämmer i att storleken av kostnadsökningen kan vara svår att uppskatta. Regeringen

bedömer emellertid att kostnaderna inte kommer att bli större än att de då kan rymmas inom myndighetens befintliga anslag.

Förslaget bedöms i övrigt inte leda till några kostnadskonsekvenser för staten.

Regeringen bedömer att förslaget inte kommer att ha någon påverkan på jämställdheten mellan män och kvinnor.

8 Författningskommentar

Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

3 kap.

1 § Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. *Som skäl för livstids fängelse ska det särskilt beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös.*

Paragrafen reglerar straffansvar för mord. Den ändras genom att orden ”om omständigheterna är försvårande” utgår och att en ny andra mening läggs till. Övervägandena finns i avsnitt 5.

Enligt paragrafen döms den som berövar annan livet för mord till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år, eller på livstid. Vidare framgår av paragrafen att det som skäl för livstids fängelse särskilt ska beaktas ett antal närmare preciserade omständigheter eller om gärningen annars varit särskilt hänsynslös.

Gränsdragningen mellan mord och dråp (2 §) är inte avsedd att förändras genom lagändringen. Den praxis som utvecklats i fråga om denna gränsdragning kan därför alltjämt tjäna som ledning. Frågan om ett uppsåtligt dödande i ett enskilt fall ska anses som mord eller dråp ska avgöras innan straffmätningen för brottet sker. Omständigheter av betydelse för denna rubriceringsfråga kan samtidigt utgöra omständigheter som är relevanta för straffmätningen. I vilken omfattning en sådan omständighet ska tillmätas betydelse vid straffmätningen för ett mord när den beaktats vid rubriceringen av brottet får bedömas från fall till fall.

Straffet ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde, se 29 kap. 1 § första stycket. Vid bedömningen av straffvärdet ska, enligt andra stycket samma paragraf, beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Dessutom ska enligt 29 kap. 2 och 3 §§ försvårande respektive förmildrande omständigheter särskilt beaktas.

I paragrafens *första mening* anges rekvisiten och straffskalan för brottet. I förhållande till den hittillsvarande lydelsen utgår orden ”om omständigheterna är försvårande”.

Av den nya *andra meningen* framgår att det som skäl för livstids fängelse särskilt ska beaktas om gärningen föregåtts av noggrann planering, präglats av särskild förslagenhet, syftat till att främja eller dölja annan brottslighet, inneburit svårt lidande för offret eller annars varit särskilt hänsynslös. De nämnda omständigheterna är förhållanden med anknytning till själva gärningen som talar för att straffvärdet är så högt att straffet bör bestämmas till livstids fängelse. Vissa av omständigheterna har en motsvarighet i de försvårande omständigheter som nämns i 29 kap. 2 §, vilka särskilt ska beaktas vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp.

Den första omständigheten som domstolen särskilt ska beakta som skäl för livstids fängelse är om gärningen *föregåtts av noggrann planering*. För att beaktas ska det vara fråga om mer ingående planering. Endast det förhållandet att gärningen har planerats är alltså inte tillräckligt, utan det ska handla om planering av mer kvalificerat slag. Så kan t.ex. vara fallet om någon kartlagt offrets vanor för att kunna utföra gärningen.

Den andra omständigheten att särskilt beakta är om gärningen *präglats av särskild förslagenhet*. Det kan t.ex. handla om att tillvägagångssättet vid mordet varit sådant att det gjort brottet särskilt svårupptäckt. Omständigheten torde ofta sammanfalla med att gärningen har föregåtts av noggrann planering, men behöver inte göra det. För att omständigheten ska beaktas som skäl för ett livstidsstraff krävs att det är fråga om förslagenhet av mer kvalificerat slag. Att det vid gärningen förekommit inslag av förslagenhet är således inte tillräckligt, utan det krävs att gärningen är att karakterisera som särskilt förslagen.

Den tredje omständigheten som särskilt ska beaktas som skäl för livstids fängelse är om gärningen *syftat till att främja eller dölja annan brottslighet*. Det rör sig om situationer där gärningen har samband med annan brottslighet och kan exempelvis avse att mordet ingår i en plan för genomförande av ett annat brott.

Den fjärde omständigheten som särskilt ska beaktas är om gärningen *inneburit svårt lidande för offret*. Omständigheten skiljer sig från de föregående på så sätt att den tar sikte på brottsoffrets situation. I omständigheten att gärningen inneburit svårt lidande för offret inryms ett antal ytterligare faktorer, såsom att våldet har varit kraftigt, att offret har tillfogats omfattande eller allvarliga skador, att offret har upplevt svår smärta, att gärningen har haft karaktär av avrättning, att förloppet har varit utdraget och att offret har känt stark dödsångest.

Slutligen ska som skäl för livstids fängelse särskilt beaktas om gärningen *annars varit särskilt hänsynslös*. Uttrycket tar sikte på sådana omständigheter vid gärningen som kan sägas vara särskilt graverande, men som inte nämns tidigare i straffbestämmelsen. Det avser främst förhållanden som rör brottsoffrets situation eller karaktären på angreppet mot honom eller henne. En gärning kan anses vara särskilt hänsynslös exempelvis på grund av att brottet har riktat sig mot en närstående, att brottsoffret har befunnit sig i en skyddslös ställning, att brottet har utförts i offrets hem, att brottet har förövats inför ögonen på närstående till

offret, t.ex. offrets barn, eller att gärningsmännen har varit i numerärt överläge.

Uppräkningen i den andra meningen är inte uttömmande. Det kan alltså finnas andra försvårande omständigheter knutna till själva gärningen som medför att straffvärdet är så högt att fängelse på livstid bör dömas ut. Förhållanden som bör tala för livstids fängelse är t.ex. att brottet har begåtts i samband med brott i vinningssyfte, att brottet har inneburit ett angrepp på någon i dennes tjänsteutövning (jfr t.ex. Svea hovrätts dom den 26 mars 2012 i mål B 211-12) eller att brottet har begåtts med sådan avsikt som anges i 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott utan att straffansvar enligt det lagrummet föreligger.

Att återfall i brott kan beaktas vid straffmätningen framgår av 29 kap. 4 §. För ett livstidsstraff talar, liksom tidigare, att den tilltalade tidigare har dömts för särskilt allvarlig brottslighet eller att ett gemensamt straff ska bestämmas för flera mord eller ett mord och annan allvarlig brottslighet.

Domstolen ska göra en helhetsbedömning av samtliga omständigheter som är relevanta för straffmätningen i det enskilda fallet. Det ska också beaktas att dessa kan föreligga i olika grad. Att det ska göras en samlad bedömning innebär att straffmätningen kan resultera i ett tidsbestämt straff, trots att det finns omständigheter som talar för ett livstidsstraff. Så kan t.ex. vara fallet om det samtidigt finns förmildrande omständigheter av viss styrka. Det kan exempelvis röra sig om att brottet har föregåtts av ett kraftigt provocerande beteende (jfr prop. 2008/09:118 s. 43). Om det saknas omständigheter som talar för livstids fängelse, ska ett tidsbestämt straff dömas ut, oavsett om det föreligger några förmildrande omständigheter eller inte.

Som en effekt av lagändringen höjs straffnivån även för mord som inte bestraffas med fängelse på livstid. Hela straffskalan bör användas vid straffmätningen.

Sammanfattning av departementspromemorian Livstidsstraff för mord (Ds 2017:38)

Bilaga 1

Straffet för mord

Uppdraget har gått ut på att lämna förslag på hur bestämmelsen om mord bör utformas för att åstadkomma ett skärpt straff för brottet genom en ökad användning av livstidsstraffet. Närmare bestämt kan uppdraget sägas ha gått ut på att hitta en lagteknisk lösning som innebär att påföljden för de mord där straffet idag bestäms till ett längre fängelsestraff än 14 år, framöver ska vara livstids fängelse. Det har inte ingått att ta ställning till om det finns ett behov av eller är lämpligt att öka användningen av livstidsstraffet. Uppdraget har enbart handlat om att hitta en lagteknisk lösning som leder till en sådan ökning.

I promemorian föreslås att livstids fängelse pekas ut som normalstraff för mord. Först om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff ska det vara möjligt att välja ett tidsbestämt straff. Lagändringen bör leda till en väsentlig ökning av användningen av livstidsstraffet. Tanken är att de mord som har ett mycket högt straffvärde, men som ändå leder till ett tidsbestämt straff, i fortsättningen ska bestraffas med livstids fängelse. Det kan förutses att en majoritet av de personer som döms till fängelse för mord kommer att dömas till livstids fängelse.

Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 juli 2018.

Promemorians lagförslag

Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 3 kap. 1 § brottsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 kap.

1 §¹

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på *viss tid, lägst tio och högst arton år, eller, om omständigheterna är försvårande, på livstid.*

Den som berövar annan livet, döms för *mord* till fängelse på *livstid. Om omständigheterna inte påkallar ett livstidsstraff får rätten i stället döma till fängelse på viss tid, lägst tio och högst arton år.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2018.

¹ Senaste lydelse 2014:274.

Yttrande över promemorian har avgetts av Svea hovrätt, Göta hovrätt, Hovrätten för Nedre Norrland, Stockholms tingsrätt, Örebro tingsrätt, Malmö tingsrätt, Vänersborgs tingsrätt, Sundsvalls tingsrätt, Luleå tingsrätt, Justitiekanslern, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Säkerhetspolisen, Kriminalvården, Övervakningsnämnden i Göteborg, Övervakningsnämnden i Eskilstuna, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Statskontoret, Lunds universitet (Juridiska fakulteten), Stockholms universitet (Juridiska fakulteten och Kriminologiska institutionen), Uppsala universitet (Juridiska institutionen och Nationellt centrum för kvinnofrid), Umeå universitet (Juridiska institutionen), Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Riksförbundet frivilliga samhällsarbetare, Brottsofferjouren Sverige och Sveriges kristna råd (Nämnden för andlig vård).

Utöver remissinstanserna har en enskild person inkommit med skriftliga synpunkter på promemorian.

Riksdagens ombudsmän, Riksrevisionen, Statens institutionsstyrelse, Arbetsgivarverket, Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Landsorganisationen i Sverige (LO), Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och Rädda Barnen har avstått från att yttra sig.

Svar har inte inkommit från Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Svenskt Näringsliv, Amnesty International (svenska sektionen), Bris – Barnens rätt i samhället, KRIS – Kriminellas revansch i samhället, X-CONS, Centrum för rättvisa och Civil Rights Defenders.